

МОДЕЛЬ ДІАГНОСТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПЕДАГОГІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Представлена модель діагностики та корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: *вчитель, діагностика професійних ціннісних орієнтацій, корекція професійних ціннісних орієнтацій, система післядипломної педагогічної освіти.*

Постановка проблеми

Вступ. Вирішальна роль професійних ціннісних орієнтацій фахівців в процесі професіоналізації підтверджена багатьма психологічними дослідженнями. Особливої ваги професійні ціннісні орієнтації набувають для вчителя як особи, яка транслює та передає ціннісні орієнтири майбутнім поколінням. Це актуалізує необхідність дослідження можливостей діагностики та корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів.

Аналіз останніх досліджень. Вітчизняними та зарубіжними вченими розглядалися методи діагностики ціннісних орієнтацій особистості (Л. Зубова [5], О. Леонтьєв [8], А. Серий, М. Яніцький [14]), формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів (В. Волкова [4], З. Курлянд [7], Н. Максимчук та ін.) та вчителів (Н. Асташова [1], Н. Нікітіна [10] та ін.), зміна «професійних установок» педагогічних фахівців у підвищенні кваліфікації (О. Панасюк [12]). Попри всю свою актуальність, проблема діагностики та корекції професійних ціннісних орієнтацій педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти лишається майже не висвітленою.

Метою цієї статті є визначення змісту, принципів та етапів психологічної діагностики та корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів.

Виклад основного матеріалу

Під *діагностикою професійних ціннісних орієнтацій учителів* ми розуміємо діагностику ієрархічною структури та рівнів сформованості складових компонентів (когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового).

Низка дослідників зверталася до докладного аналізу методів діагностики ціннісних орієнтацій особистості (Л. Зубова [5], О. Леонтьєв [6], А. Серий, М. Яніцький [12]). Так, здійснюючи критичний аналіз методик діагностування ціннісних орієнтацій, Л. Зубова стверджує, що «ціннісні орієнтації ми завжди діагностуватимемо не які вони «самі по собі», а саме наше про них уявлення, підбираючи під це уявлення відповідну методику діагностування. Це чітко демонструє аналіз всіх відомих методик вивчення ціннісних орієнтацій, який показує, що та або інша методика «обслуговує» відповідну теорію ціннісних орієнтацій» [4, 123]. Тож діагностика професійних ціннісних орієнтацій учителів й особливо їх окремих компонентів (когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового) може бути забезпечена тільки застосуванням комплексу діагностичних методик.

У процесі діагностики професійних ціннісних орієнтацій учителів слід керуватися такими принципами:

1. Врахування впливу зовнішніх ситуаційних змінних (психодіагностичні ситуації, завдання обстеження та ін.) [3]. Розглядаючи діагностику «професійних установок», О. Панасюк звертає увагу на психологічні бар'єри на шляху діагностики та відзначає, що в психології відомий феномен, який отримав назву «феномен соціальної орієнтації». Кожен суб'єкт, вступаючи в офіційні контакти з іншим суб'єктом в офіційній же обстановці, прагне будувати свою поведінку з урахуванням тих нормативів, які прийняті в цьому соціумі (найближчому соціальному оточенні) та наслідування котрих є соціально прийнятним, соціально схвалюваним. Більшість людей, знаходячись в офіційній ситуації (а таким є й положення слухачів на заняттях у системі підвищення кваліфікації), прагнуть слідувати цим загальноприйнятим у цей час і в цьому місці нормам соціуму і лише окремі особистості готові активно проповідувати ту позицію, яка в цьому соціальному оточенні не схвалюється більшістю соціуму. Проте більшість свідомо або несвідомо прагне не висловлювати, приховувати ті свої позиції, методи своєї професійної діяльності, що йдуть врозрід із соціально схвалюваними. Автор відзначає, що за допомогою спеціального розробленого тесту, він не раз спостерігав, як слухачі, стверджуючи, що їхні професійні позиції відповідають сучасним, соціально схвалюваним нормам, фактично діють прямо протилежним чином, коли, наприклад, у діловій грі вони забувають свідомо коректувати чинний стереотип професійної поведінки. У діагностиці вихідних професійних установок «феномен соціальної орієнтації» виступає як психологічний бар'єр, який перешкоджає прояву дійсних установок, особливо коли слухачеві очевидна їх суперечність прийнятим соціальним нормам. Прагнення показати себе з соціально прийняттого боку й є перешкодою для виявлення дійсних актуальних установок слухачів. Подібного роду психологічний захист є природним і не повинен засуджуватися, але врахування цього психологічного бар'єру має визначати і тактику діагностики — відбір засобів для подолання цього захисту та виявлення дійсних позицій слухачів [12]. Для попередження психологічних бар'єрів у діагностиці нами передбачено: ретельний відбір діагностичних методик, акцентування уваги досліджуваних на анонімності діагностики та встановлення атмосфери доброзичливості та довіри під час діагностичного обстеження.

2. Використання психодіагностичних методик, що є надійними та валідними відповідно до діагностичного завдання [3].

3. Згідно з принципом впорядкування діагностичних показників (отриманих результатів у вигляді, який заданий типом методики) та зведення їх в систему [там же], передбачено зіставлення результатів окремих методик на емпіричному рівні, тобто у вигляді бальної шкали, крайні значення якої характеризуються як «високий» і «низький» показники за кожної методикою.

4. Використання лише тих даних, які, будучи отриманими через різні методичні підходи, пройшли перевірку на узгодженість [2].

5. Обов'язкове дотримання в організації та проведенні психодіагностичного обстеження етичних норм психодіагностики [3].

6. Завершення психодіагностичного обстеження розробкою програми корекційних дій [там же]. Цей принцип є спільним для психодіагностики та психокорекції та об'єднує їх у послідовний процес.

Звертаючись до розуміння поняття «корекція», слід зазначити, що у психологічній літературі використовують як термін «корекція», так і терміни «психокорекція» та

«психологічна корекція», маючи на увазі одне й теж саме — корекцію, як вид практичної психологічної діяльності. Так, Т. Яценко визначає психокорекцію як психозміну певних, вже усталених характеристик суб'єкта, стабілізованих у процесі життєдіяльності, що має на меті актуалізацію внутрішнього потенціалу «Я» суб'єкта через розв'язування особистісних проблем [15]. Психологічна корекція завбачає організаційний вплив на суб'єкта з метою зміни показників його активності відповідно до певної норми психічного розвитку. Під «нормою» психічного розвитку загалом розуміють не те середнє, що є (або стандартне), а те краще, що можливо для конкретної людини за відповідних умов [13]. Проте стосовно ціннісних орієнтацій особистості поняття чіткої «норми» не існує, оскільки кожній людині властива своя унікальна ієрархічна система ціннісних орієнтацій. Ті чи інші ціннісні орієнтації особистості, як система ставлень суб'єкта до навколишньої дійсності, що визначають спрямованість і зміст активності особистості, можуть позитивно чи негативно позначати на останніх. Цим і визначається бажаність чи ні наявності певних ціннісних орієнтацій особистості. Щодо професійних ціннісних орієнтацій учителя умовним є розуміння «норми», бажаними є ціннісні орієнтації, наявність котрих забезпечує якісне здійснення педагогічним фахівцем професійної педагогічної діяльності. Такими бажаними є гуманістично спрямовані професійні ціннісні орієнтації вчителя: духовні цінності, ціннісне ставлення до дитини, її особистості, розвитку особистості дитини тощо.

Виникає питання розмежування понять «розвиток» і «корекція». Основна відмінність коректувальних дій від тих, що розвивають, полягає в тому, що корекція має справу зі вже сформованими якостями та спрямована на їх зміну чи виправлення, тоді як завдання розвитку — сформувати відсутні або недостатньо розвинені психологічні якості [11]. Ця відзнака корекції — вплив на вже сформовані якості особистості або види поведінки з метою їх змін — є специфічною рисою коректувального процесу. Стосовно здійснення впливу на професійні ціннісні орієнтації вчителів, використання поняття «корекція» є доречним у випадку роботи з педагогами, професійні ціннісні орієнтації котрих склалися, що відбувається з надбанням досвіду педагогічної діяльності. Щодо впливу на професійні ціннісні орієнтації молодих учителів нами вбачається більш вірним застосування, як поняття «розвиток», оскільки їхні професійні ціннісні орієнтації проходять етап усталення, так і поняття «корекція», що виступає засобом запобігання формування у молодого вчителя професійних ціннісних орієнтацій, спрямованість яких не відповідає сучасним (гуманістичним) цінностям освіти, тож може виникати необхідність у їх корекції.

Розглядаючи психологічну корекцію в системі підвищення кваліфікації та називаючи її, за модою того часу, «психологічною перебудовою», О. Панасюк розуміє корекцію як зміну суб'єктивної системи ставлень конкретної людини до тих чи інших явищ діяльності. Він зазначає, що поняття «ставлення» є системою оцінок предметів, об'єктів явищ, вироблених особистістю в процесі її індивідуального розвитку і представлених у вигляді стереотипів оцінок або ціннісних орієнтирів (до об'єкта або від нього), усталених позицій, поглядів, які є передумовою будь-якого виду діяльності. Якщо психологічна перебудова — це перебудова системи поглядів, позицій, ставлень, тобто всього того, що визначає схильність суб'єкта до якої-небудь діяльності, а психологічна установка особистості й є готовність або схильність до діяльності, тоді предметом психологічної перебудови в системі підвищення кваліфікації є психологічні

установки особистості. Більшість професійних дій фахівця регулюється його смисловими, операціональними та цільовими установками. В цьому сенсі можна використовувати термін «зміна професійних установок» [12, 6–8]. Б. Карвасарський під корекцією ціннісних орієнтацій, визначаючи її як «корекцію аксіопсихологічної парадигми», розуміє переміну знаку значення, переакцентування, актуалізації та дезактуалізації рангу індивідуального значення ціннісної ієрархії людини через використання прийомів переорієнтації [6, 215–216]. Ці трактовки корекції ціннісних орієнтацій доречні і щодо нашого дослідження.

Отже, під *корекцією професійних ціннісних орієнтацій учителів* ми розуміємо планомірний психологічний вплив, спрямований на зміну знаку значення, переакцентування, актуалізацію рангу індивідуального значення ієрархії професійних ціннісних орієнтацій учителя.

Здійснення корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів спирається на низку загальних принципів корекції:

1. Принцип єдності діагностики і корекції, що є визначальним всієї коректувальної роботи. Цей принцип реалізується у двох аспектах. По-перше, ефективна коректувальна робота може бути побудована лише на основі попереднього ретельного психодіагностичного обстеження. Водночас найточніші діагностичні дані втрачають сенс, якщо вони не приводять до системи психолого-педагогічних коректувальних заходів. По-друге, для контролю динаміки ходу ефективності корекції потрібен зворотній зв'язок, який дає змогу, за необхідності, вчасно змінити і доповнити методи та засоби корекції [11; 13]. Досліджуючи «перебудову установок» педагогічних фахівців, О. Панасюк наполягає на єдності діагностики та корекції та зазначає, що ніж формувати у слухачів нові, ідеальні установки їхньої професійної діяльності, необхідно з'ясувати характер актуальних установок слухачів. Не виключена ситуація, що актуальні установки слухачів повністю збігаються з ідеальними установками, або ж, навпаки, повністю суперечать ним. Тому адекватні завдання коректувальної роботи можуть бути зрозумілі й поставлені тільки на основі діагностики [12].

2. Діяльнісний принцип корекції [11; 13], суть якого в контексті корекції професійних ціннісних орієнтацій, полягає в тому, що корінним засобом коректувально розвивального впливу є організація активної діяльності слухачів, під час реалізації якої створюються умови для орієнтування у складних питаннях і професійних ситуаціях, організовується необхідна основа для позитивних зрушень в розвитку особистості. Сама коректувальна робота будується не як просте тренування вмінь і навичок, а як цілісна осмислена діяльність, що природно й органічно вписується в систему повсякденних професійних ставлень педагога.

3. Принцип позитивних цілей корекції. Цілі корекції мусять формулюватися в позитивній, а не в негативній формі. Визначення цілей корекції не має починатися з частини «не», не повинно носити заборонного характеру, що обмежує можливості особистісного розвитку і прояву ініціативи. Негативна форма визначення цілей корекції є описом поведінки, діяльності, особистісних особливостей, які повинні бути усуненими, опис того, чого не має бути. Позитивна форма викладення цілей, навпаки, включає опис тих форм поведінки, діяльності, структур особистості, які повинні бути сформовані. Позитивна форма визначення цілей корекції змістовно задає орієнтири для точок зростання індивіда, розкриває поле для продуктивного самовираження особис-

тості і тим самим створює умови для особистості в подальшій перспективі цілей саморозвитку [11; 13].

4. Принцип реалістичності цілей корекції. Цілі корекції повинні бути реалістичними і співвіднесеними з тривалістю коректувальної роботи і можливостями перенесення індивідом нового позитивного досвіду і засвоєних на коректувальних заняттях способів дій в реальну практику життєвих [там же], в нашому дослідженні — професійних ставлень учителя.

5. Принцип врахування перспектив. Під час постановки загальних цілей корекції слід враховувати дальню і найближчу перспективу розвитку особистості і планувати як конкретні показники особистісного розвитку клієнта до закінчення коректувальної програми, так і можливості віддзеркалення цих показників в особливостях діяльності у подальшому розвитку [там же]. Прогнозування і здійснення подальших змін завдяки саморозвитку й самокорекції ми вважаємо важливим елементом корекції професійних ціннісних орієнтацій учителя. Перспективними цілями корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів є: створення установки до самореалізації, знаходження педагогом орієнтирів реалізації своїх можливостей та інтересів, наповнення професійної діяльності гуманістичним смислом.

Складний процес корекції професійних ціннісних орієнтацій особистості здійснюється задіянням відповідних психологічних механізмів. Психологічними механізмами корекції когнітивного компонента професійних ціннісних орієнтацій учителів є ідентифікація, рефлексія та ціннісне самовизначення. Зміни в емоційно-оцінному компоненті професійних ціннісних орієнтацій педагогів відбуваються за рахунок дії психологічних механізмів інтеріоризації, емоційного переживання й емоційної оцінки. Оскільки поведінковий компонент є «практичним вираженням» професійних ціннісних орієнтацій, зміна реальних вчинків педагога в щоденній діяльності відбувається, коли вчитель через дію механізмів екстеріоризації, цілепокладання та проектування стає реальним суб'єктом своєї професійної діяльності.

Відповідно до визначеного змісту й особливостей діагностики та корекції професійно-ціннісної сфери особистості педагогів, психологічних механізмів корекції та розвитку структурних компонентів професійних ціннісних орієнтацій створено модель діагностики та корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів (див. рис. 1).

Спираючись на сукупність психологічних механізмів впливу, враховуючи єдність діагностики та корекції та загальну стратегію послідовності етапів діагностико-корекційної роботи, нами визначено такі етапи зміни професійних ціннісних орієнтацій учителів: 1) підготовчий етап, на якому здійснюється актуалізація прагнення вчителів до роботи з власними професійними ціннісними орієнтаціями; 2) етап діагностики — вивчення наявних професійних ціннісних орієнтацій; 3) етап усвідомлення вчителем власних професійних ціннісних орієнтацій та ознайомлення з сучасними педагогічно-професійними цінностями; 4) етап прийняття професійних цінностей; 5) етап реалізації в професійній поведінці; 6) етап прогнозування подальшої самокорекції вчителем власних професійних ціннісних орієнтацій.

Послідовне проходження цих етапів дає змогу на основі визначених під час діагностики особливостей і недоліків розвитку професійних ціннісних орієнтацій здійснити процес корекції, результатом якого будуть гуманістично спрямовані професійні ціннісні орієнтації вчителя.

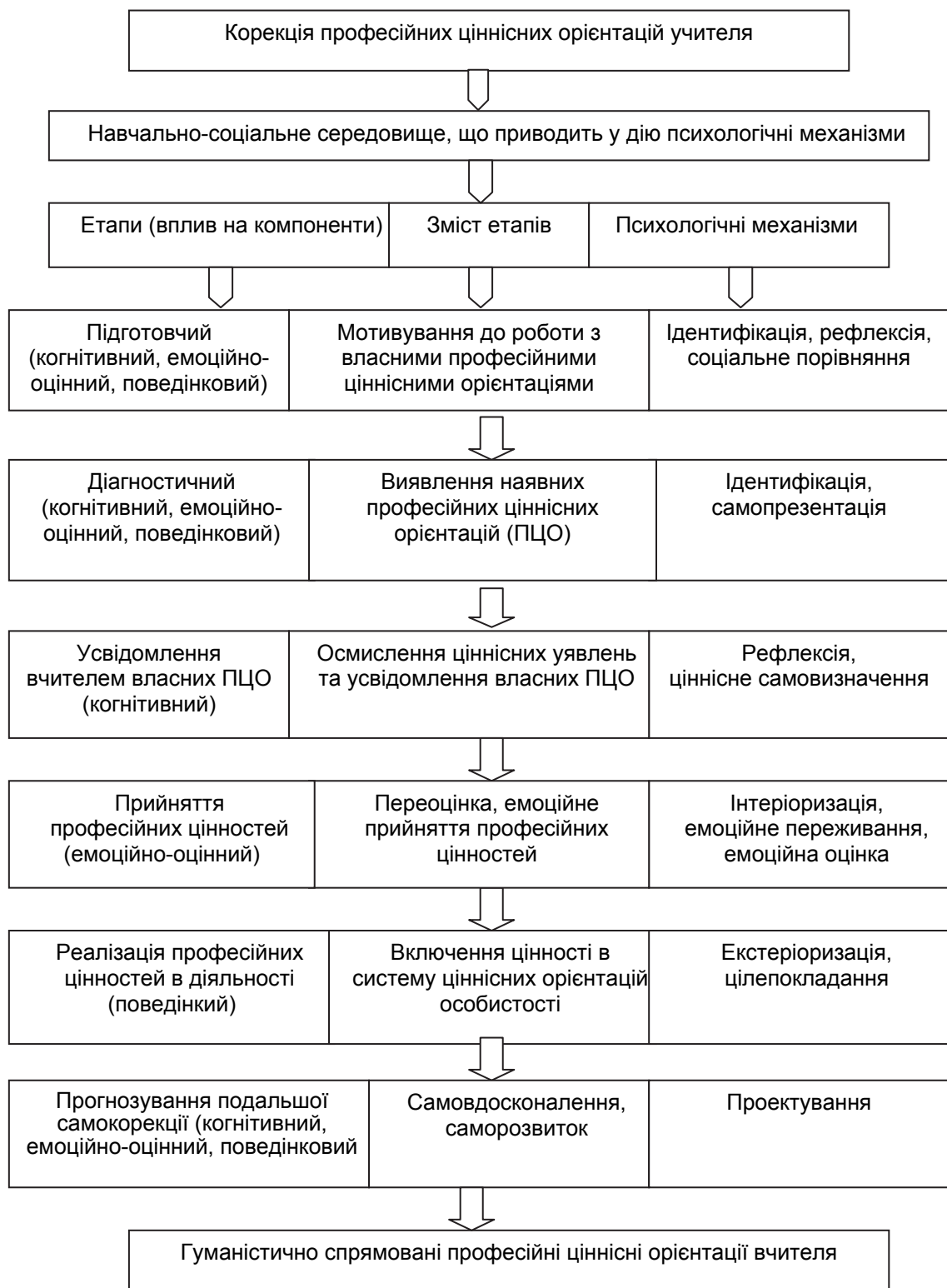

Рис. 1. Модель діагностики та корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів

Висновки

Уточнено поняття: 1) *діагностика професійних ціннісних орієнтацій учителів* як діагностика їх ієрархічної структури та рівнів сформованості складових компонентів (когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового), що може бути забезпечене тільки застосуванням комплексу діагностичних методик; 2) *корекція професійних ціннісних*

орієнтацій учителів як планомірний психологічний вплив, спрямований на зміну знаку значення, переакцентування, актуалізацію рангу індивідуального значення професійних цінностей, їх ієрархії.

Розглянуто принципи та визначено етапи діагностико-корекційної роботи щодо професійних ціннісних орієнтацій учителів.

Розроблено *модель діагностики та корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів у процесі навчання в системі післядипломної педагогічної освіти*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асташова Н. А. Учитель: проблема выбора и формирование ценностей / Н. А. Асташова. — М. : Москов. психолого-социальный ин-т ; Воронеж : МОДЕК, 2000. — 272 с.

2. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра психол. наук : 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / О. І. Бондарчук. — К., 2008. — 34 с.

3. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. — 2-е, изд. перераб. и доп. — СПб. : Питер, 2002. — (Серия «Мастера психологии»).

4. Волкова В. А. Педагогічні умови спрямованості навчально-виховного процесу на ціннісне відношення студентів до майбутньої професії / В. А. Волкова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. — Бердянськ : БДПУ, 2005. — № 1. — С. 166–172. — («Педагогічні науки»).

5. Зубова Л. В. Обоснование системы критериев, способствующих определению уровней сформированности ценностных ориентаций личности / Л. В. Зубова // Вестник ОГУ. — 2002. — № 8. — С. 120–125.

6. Карвасарский Б. Д. Психотерапевтическая энциклопедия / Б. Д. Карвасарский. — СПб. : Питер, 2005. — 944 с.

7. Курлянд З. Н. Личностно ориентированное педагогическое образование как фактор формирования ценностных ориентаций будущих учителей / З. Н. Курлянд // Народное образование. — 2004. — 4. — С. 86–97.

8. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д. А. Леонтьев. — М. : Смысл, 1992. — 17 с.

9. Максимчук Н. П. Зміст ціннісних орієнтацій в життєво-професійному самовизначенні майбутнього педагога / Н. П. Максимчук // Психологія : зб. наук. пр. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1999. — Вип. 4(7). — С. 55–61.

10. Никитина Н. Н. Развитие ценностного сознания учителя / Н. Н. Никитина // Педагогика. — 2000. — № 6. — С. 65–70.

11. Осипова А. А. Общая психокоррекция: учеб. пособие / А. А. Осипова. — М. : Сфера, 2002. — 510 с.

12. Панасюк А. Ю. Система повышения квалификации и психологическая перестройка кадров: метод. пособие / А. Ю. Панасюк. — М. : Высш. шк., 1991. — 79 с.

13. Слюсарева Е. С. Методы психологической коррекции: учеб.-метод. пособие / Е. С. Слюсарева, Г. Ю. Козловская. — Ставрополь : ООО «Борцов», 2008. — 240 с.

14. Яницкий М. С. Диагностика уровня развития ценностно-смысловой сферы личности: учеб. пособие / М. С. Яницкий, А. В. Серый. — Новокузнецк : МАОУ ИПК, 2010. — 102 с.

15. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Т. С. Яценко. — К. : Вища шк., 2004. — 679 с.

Печерская А. А.

**МОДЕЛЬ ДИАГНОСТИКИ И КОРРЕКЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ
ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ПЕДАГОГОВ В СИСТЕМЕ
ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Представлена модель диагностики и коррекции профессиональных ценностных ориентаций учителей в системе последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: учитель, диагностика профессиональных ценностных ориентаций, коррекция профессиональных ценностных ориентаций, последипломное педагогическое образование.

Pecherska G. A.

**MODEL OF DIAGNOSIS AND CORRECTION OF PROFESSIONAL VALUE
OF TEACHERS IN THE SYSTEM
OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION**

Presents a model of diagnostics and correction of professional value orientations of teachers in the system of postgraduate pedagogical education.

Key words: teacher, diagnostics of professional value orientations, correction of professional value orientations, postgraduate pedagogical education.